

**Mehmet Fuad Köprülü' nün "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl"
Makalesi Bağlamında Edebiyat Tarihçilerine Tavsiyeleri
Mehmet Fuad Köprülü's Recommendations to Literature Historians Within the
Context of the Article "Method in the History of Turkish Literature"**

DOI: 10.38155/ksbd.1397490

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
29.11.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
15.03.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

**KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ**

İbrahim BİRİCİK
Öğretmen/MEB

ibrahim.bd@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-0046-5652

Etik Kurul Beyanı: Bu araştırmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Edebiyat tarihi; yazar ve edebi eserleri, yazıldığı dönemi göz önüne alacak şekilde sistematik olarak inceleyen bilim dalıdır. Bu bilimde Fransızların etkisi olsa da Osmanlı'dan tevarüs edilen tezkirecilik geleneğiyle bu bilime yabancı kalınmaz. Köprülüzade Mehmet Fuad'dan önce edebiyat tarihini kaleme alan yazarlar olsa da onu diğerlerinden ayıran özellik, Türk edebiyat tarihini sistematik bir şekilde ele almasıdır. Mehmet Fuad Köprülü (1890-1966), filoloji ve tarih bilimlerine dayanmayan bir edebiyat tarihi düşünemez. Köprülü'nün 1913'te *Bilgi Mecmuası* 'nda yayımladığı "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl" makalesi, Türk edebiyat çalışmalarının başvuru kaynaklarından biridir. Bu "usûl" makalesi, Türk edebiyatının kurucu metinlerinden biri olarak bir edebiyat tarihçisinin araştırmalarında takip edeceği yöntemi göstermesi bakımından önemlidir. Bu çalışmada amaç; alanında bir metodoloji kuran Köprülü'nün 110 sene önce kaleme alınan "Türk edebiyatı tarihinde usûl" makalesinin hâlâ güncelliğini koruyarak edebiyat tarihi araştırmacılarına önemli tavsiyeler içerdiğini gözler önüne sermektir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat tarihi, usûl, araştırma, Köprülü.

Abstract

*History of literature; It is the branch of science that systematically examines authors and literary works, taking into account the period in which they were written. Although there is a French influence on this science, one can not remain unfamiliar with this science with the tradition of biographies inherited from the Ottoman Empire. Although there were writers who wrote the history of literature before Köprülüzade Mehmet Fuad, what distinguishes him from others is that he deals with the history of Turkish literature systematically. Mehmet Fuad Köprülü (1890-1966) can not think of a history of literature that is not based on philology and historical sciences. Köprülü's article "Method in the History of Turkish Literature", published in *Bilgi Magazine* in 1913, is one of the reference sources for Turkish literary studies. This "method" article, as one of the founding texts of Turkish literature, is important in that it shows the method that a literary historian will follow in his research. The aim of this study is; The aim of this study is to show that Köprülü's article "Method in the history of Turkish literature", written 110 years ago, is still up-to-date and contains important recommendations for researchers in the history of literature.*

Keywords: Literary history, methodology, research, Köprülü.

Giriş

Mehmet Fuad Köprülü'nün yazarı olduğu “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl” makalesi, yazarın ilmî derinliği hakkında ipuçları vermesi bakımından önemlidir. Köprülü, bu makale ile Türk edebiyat tarihini sistematik olarak ortaya koymaya çalıştığı gibi Batılı teorisyenlerin yaklaşımlarından da yararlanarak kendi metodolojisini oluşturmaya çalışır. Bu nedenle yazdığı makalede edebiyat tarihçilerine yönelik usûl üzerine düşünceleri önemlidir ve bu nedenle makale, güncelliğini korumaktadır.

Köprülü, hem ilmî hem de nesebî şahsiyeti itibarıyla Türk kültür geleneğinden Türk siyasi hayatına kadar etkisi olan bir mütefekkidir. Çünkü Mehmet Fuat Köprülü, onuncu göbekte soyu vakt-i zamanında Osmanlı devlet yönetiminde söz sahibi olan ve imparatorluğa yön veren Köprülü Mehmet Paşa'ya dayanır ve onun torunudur. Mehmet Fuat Köprülü, Ziya Paşa'nın “âyinesi iştir kişinin lafa bakılmaz” beytinden hareketle 76 senelik hayatına 1500 üzerinde makale ve ilmi çalışma sığdırır.

Mehmet Fuad Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu'nun entelektüel kesiminde doğup büyümesinin etkisiyle ilmî ve edebî çalışmalarına erken yaşta başlar ve çoğu edebi dergilerde (Genç Kalemler, Servet-i Fünûn, Mehasin vs.) ve toplumsal kuruluşlarda (Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Derneği vs.) yer alır. Bu genç yaşlarında Osmanlı düşünce dünyasını yakından takip eden Köprülü, aynı zamanda Fransızca üzerinden de Batı düşüncesini ve metodolojisi ile ilgilenir. Bu gayretlerinden ve bilgi birikiminden dolayı 23 yaşında İstanbul Üniversitesi'ndeki profesörlük makamına lâyık görülür. Bu vazife tevdiinde ele alacağımız makalenin etkisi büyüktür. Çünkü bu makale, Türk edebiyat tarihinin çağdaş ilmi metotlarla yazılabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu makalesinden sonra hem edebiyat hem de tarih çalışmalarında Köprülü mektebi/ekolü/metodu/usûlü denen bir gelenek ortaya çıkar. Hatta Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'na (1968: 2) göre bu makaleden sonra Şair Fuad Bey'in Âlim Fuad Bey'e dönüşümü yaşanır.

Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) da Köprülü hakkında “En büyük, tek âlimimizdir. Hocamdır. İlk Türk müverrihidir. Vesikaya bakmayı, cemiyet hâdiselerini bir terkip halinde görmeyi ondan öğrendik.” (2002: 219) diyerek düşüncelerini belirtir. Batı edebiyatı ve edebiyatçıları, Batı'nın fikrî aktüalitesini Türk okuyucusuna aktarmaya çalışan Mehmet Fuad Köprülü; Batı'nın tenkit, edebiyat, sosyal ilimler ve hukuk sahalarındaki birikimlerini fikir hayatımıza nakledip gençliğe kazandırmak ister (Akün, 2003: 471).

Köprülü, ilmî hayatıyla bu yolu açtığı gibi hem kendi edebiyat ve kültürümüzü yabancı ilim adamlarından öğrenme geleneğine son verir hem de oryantalistler tarafından yanlış bilinen bilgileri düzelterek Türk tarih ve kültürünün sömürülmesine karşı çıkar. Ayrıca birçok ilmî mecmuanın kurucusu ve müdürü olarak da Türkiye'nin ilim ve düşünce sahasına da katkı sağlar. Bunlar arasında Milli Tettebbualar Mecmuası, Türkiyat Mecmuası, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, Ülkü, Türk Hukuk Tarihi Dergisi vb. vardır. Aynı anda üniversitelerin birçok alanındaki kürsülerinde de söz sahibi olan Köprülü, bu ilmi özelliklerinden dolayı ülkemizi uluslararası alanda da temsil ederek Sovyet İlim Akademisinde, Sorbonne Üniversitesi'nde, Oxford'da Müsteşrikler Kongresi'nde, Harvard, Columbia ve Cambridge Üniversitelerinde temsil ederek ders ve konferanslar verir. Birçok ülke tarafından da şeref madalyalarına ve fahri doktor unvanlarına lâyık görülür.

Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl Makalesinin Tahlili

Mehmet Fuad Köprülü, ilmi faaliyetlerine devam ederken mesleki hayatında bazı değişiklikler olur. 20 Aralık 1913'te Halit Ziya Uşaklıgil'in (1866-1945) İstanbul Darülfünun'undaki Türk Edebiyatı müderrisliğinden istifası üzerine yerine Mehmet Fuad Köprülü geçer. Onu bu göreve layık görmeyenler olduğu için çokça eleştiriler alır. “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl” adlı makalesiyle bu alandaki yetkinliği ve bilginliğini ortaya koyarak bu eleştirilere adeta bir cevap verir (Küçüktepe, 2018: 8).

Mehmet Fuad Köprülü, 1913 yılında Darülfünun'a atanmadan önce *Bilgi Mecmuası*'nda yayımladığı bu makaleyi, edebiyat tarihi araştırmalarının ilk önemli ürünü ve ilk ciddi makalesi saymaktadır (Sümer, 2020: 335). Ayrıca *Bilgi Mecmuası*, “memlekette hakiki usul ve ihtisas üzerine müesses ilmî bir cereyan vücuda getirmek” amacıyla kurulmuş olan Türk Bilgi Derneği'nin akademik hüviyetteki yayınıdır (Akün, 1992: 161). Nitekim Mehmet Fuad Köprülü de bu derneğin üyesidir ve “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl” meselesini ele aldığı makalesinin yazılma fikri, derneğin amacı çerçevesinde doğar.

G. Lanson'un “*İlimlerde Usûl*” kitabının ikinci kısmında “Edebiyat Tarihinde Usûl” makalesi bulunmaktadır. Bundan hareketle bu makaleyi 18 yıl sonra ele alan Köprülü; Lanson'u genel olarak edebiyatın tarihini değil, sadece Fransız edebiyatı tarihini ele aldığı için eleştirir. Her ne kadar Köprülü; bu kaynağı, en çok istifade ettiği kaynak olarak görse de haddizatında Türk ve Fransız edebiyatlarının doğuş ve olgunlaşma tarihleri bakımından birbirine zıt olduklarını söyler. Bu bakımdan kendi edebiyat tarihimizdeki yol, yöntem misyonunu vücuda getirmeyi kendine vazife addeder. Bunun dışında Jules Renard'ın (1864-1910) *Edebiyat*

Tarihinde Usûl kitabını ayrıntılı; Hippolyte Adolphe Taine (1828-1893) ve Ferdinand Brunetiere'in (1849 - 1906) eserlerini dağınık bulur ve Maurice Hennequin'in (1863-1926) *İlmi Tenkit* eserinden başka bu alanda yazılmış belli başlı bir eser de bulamaz. Köprülü'nün burada ilmî bir metoduna şahitlik edilebilir. Bu metot, bir konu üzerine eser yazmak için o konu üzerine yazılan bütün eserleri tetkik etmektir. Yani bu durum, bir nevi kaynak taraması anlamına da gelmektedir.

Her başlık, konuyla alakalı meseleler hakkında bilgi verdiği için “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl” makalesinin başlığı da Köprülü tarafından tündengelim metoduyla tahlil edilir. Çünkü bu makalenin özündeki ilmi anlayış, önce tahlil/analiz sonra terkip/sentezdir. Köprülü de öncelikle “Usûl ilmi” hakkında sonra “Tarih ilminde usûl” hakkında daha sonra “Türk edebiyatı tarihindeki usûl” hakkında bilgilere ve yöntemlere yer verir. Bir nevi ayrıntılı bir şekilde tahlil ettiği meseleleri başlıkta kelimeleri art arda sıralayarak terkip eder.

Köprülü'ye (2004: 27) göre “usûl, felsefî manasıyla, zihnin hakikate ermek için takibe mecbur olduğu yol demektir.” Bacon ve Descartes'e gönderme yaparak usûlün önemine işaret eden Köprülü, bilimlerdeki gelişmeleri de usûllerdeki önemli değişikliklerle ilişkilendirir. Genel bir usûl tanımı olmakla birlikte Köprülü, her ilim dalının kendi yöntemini geliştirmesinin kaçınılmaz olduğunu vurgular. A. Comte'un katkılarını da göz önünde bulunduran Köprülü, doğa bilimleri ile kültür bilimleri arasındaki farka işaret ederek kültür bilimlerinin hiçbir zaman doğa bilimleri gibi olamayacağını belirterek hâlihazırdaki sosyal bilimlerin kati ve muayyen usûllerden mahrum olduğunu söyler (Köprülü, 2004: 29). Farklı iki öbek bilgi türünün birbirlerine benzetme çabalarını da yersiz bulur. Böylelikle Köprülü, felsefe ve doğa bilimleri çerçevesinde kullanılan usûlün, kültür bilimleri için geçerli olamayacağını, bu alanın kendine has usûlü olması gerektiğini belirtir.

Köprülü'ye (2004: 30) göre “tarih, geniş manasıyla, mazide cereyan eden bütün işlerin ve vakaların heyet-i mecmuasıdır.” Bu genel tanımın devamında, tarihin insanlık fikir ve faaliyetlerinin tezahürü olduğunu belirtir. Bu anlamda tarihçi, toplumların ilerleyip gelişmesi, nadiren ortaya çıkan rastlantısal özellikler taşıyan olaylarla değil, sürekli ve muntazam vakalarla tayin ve izah etmelidir.

“Tarihçi, geçmişe ait vakalarını nakl ve yaşatmak istediği toplumun öncelikle ırk menşei, fizikî ve coğrafi çevresinin teşekkülünde yer alan amilleri, siyasî kuvvetinin saha ve nüfusunu, aile iktisadını, halk hayat ve teşkilatını, bu teşkilatın resmî teşkilat ile münasebetlerini, mülkiyet şeklini, ziraat, ticaret, sanayi, lisan ve edebiyatını, dinî, ilmî

Mehmet Fuad Köprülü'nün "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl" Makalesi Bağlamında Edebiyat Tarihçilerine Tavsiyeleri

tekâmülünü, komşu kavimlerle maddî ve manevî münasebetlerinin derecesini vazih hatlarla göstermelidir."(Köprülü, 2004: 32).

Kısacası tarihin sosyolojiden ayrı düşünülmemeyeceğini söyleyerek A. Comte'u da bu özelliğinden ve titizliğinden dolayı takdir etmektedir. Bu tarihi anlayışın 19. yüzyılda teşekkül etmeye başladığını söyleyerek bu durumun nüvelerinin Vico ve Montesquieu'nun müşahede usûlünün tatbikiyle atıldığını söyler.

Köprülü, hem tarihin büyük adamlar bağlamında alınmasına hem de onları tamamen dışarıda tutarak incelenmesine karşıdır. Ona göre, çok uzun süredir devam eden birinci anlayış, halkı sürü yerine koyduğu gibi, insanlığın ilerlemesinin de sadece seçkin bir öbeğe bağlanması saçmadır. Bundan dolayı da bizdeki tarih anlayışının sadece şahıslara odaklanmasını eleştirir. Köprülü'nün eleştirdiği bir diğer nokta ise umumi Türk tarihini bir bütün şeklinde mütalaa etmeyerek muhtelif Türk şubelerini birbirleri ile alakasız gören edebiyat tarihçileridir (Sağlık, 2023: 46).

Köprülü, tarihi usûlde halkı yok saymanın tehlikesinden bahsederek Gabriel Monod'a (1844-1912) paralel düşünceler arz eder ve tarih ilminin geleceği şekillendirici gücüne değinir. "Bunun için tarihçi yalnız umumi ve resmi vesikaları değil, her türlü hususi vesikaları, mektuplar ve sicilleri, defter-i hakani kayıtlarını, sanat eserlerini de taktikten geçirmeye mecburdur. "(Köprülü, 2004: 31)

Köprülü, 19. yüzyılın sonunda tarih biliminin sınıflanmasındaki yeri nedeniyle katı sınırlar içine alınarak tahdit edilmesine Daniel Mornet (1878-1954) gibi karşı çıkar. Köprülü (2004: 33) tarih alanının genişliğini vurgulayarak beşeri ve beşerin maddî ve manevî faaliyetini mevzu alan bütün manevî ve beşerî ilimlerde en mühim yeri tarihin kapladığını belirtir. Beşeri ve içtimaî ilimler, hukuk, ahlâk, siyaset, lisan, edebiyat, güzel sanatlar, felsefe, din ve beşeri coğrafya önemli ölçüde tarih çalışmalarına dayandığından, tarih alanı çok genişler (Köprülü, 2004: 34). Köprülü, önemli bir noktaya da değinerek yeni tarihçilerin tekâmül anlayışında, eski tarihçilerin de tevekkül anlayışında olduklarını söyler. "Her vak'a tesadüfün yahut Tanrı kudretinin bir neticesi telakki olunuyordu." (Köprülü, 2004: 34). Örnek olarak ise Köprülü, Ankara Savaşı'nın tarihi vesikalara nasıl yansıdığını gösterir. Tekâmül anlayışında ise yeni tarihçilerin "hadiselerin teselsülüne kanaat getirmiş" olduklarını söyleyerek sosyolojik olarak sebep-sonuç ilişkisi bağlamında olayların zuhur ettiğini belirtir (Köprülü, 2004: 35).

Tekâmül anlayışında, doğa ile tarihte görülen tekâmüllerin farklılıklarıyla ilgili tartışmaları D. Monet, C. Darwin, H. Spencer, K. Marx, H. Bergson, De Veries, George Sorel

gibi konuyla ilgili kişilerin görüşlerine değinir. Toplumsal tekâmülde aşamalı bir gidiş mi vardır yoksa sıçramalarla mı oluşmaktadır sorununda, aşamalı gidişten yana olduğunu bildirir. Konuyla ilgili çeşitli tartışmalara değinen Köprülü, tarihin kendine özgü bir yapısının olması gerektiği düşüncesindedir (Akt.: Dervişoğlu, 2015: 55-67).

Tarih ilmiyle tabii ilimlerin benzerlik noktalarına değinen Köprülü'ye (2004: 38) göre, “iyi bir tarihçi, tabii ilimlerin dar kaidelerini değil; bu ilimlerin tetkikinde hâkim olan ilmi ruhu almaya çalışmalıdır.” Darwin'in evrim kuramıyla Karl Marx'ın (1818-1883) tarihi maddecilik yaklaşımını değerlendiren Köprülü (2004: 39), K.Marx'ı manevi ihtiyaçları göz önüne almadığı için nazariyesinin kıymetini düşürdüğünü söylemektedir. Ayrıca tarihi, insanın ve insan kitlelerinin meydana getirdiğini söyleyerek “insanı bir nebat, cemiyeti bir hayvan topluluğu gibi tetkike kalkışmakla tarihin hakiki kanunlarının keşfolunamayacağını” belirtmektedir (Köprülü, 2004: 40).

Tarih usûlünde nesnelliği vurgulayarak özneliğin zararlı olacağına değinen Köprülü, özneliğin her ilmin fitratında az da olsa var olduğunu söyleyerek tarihçinin vazifesinin meçhulün bütününün olmasa bile çoğunun aydınlatılması taraftarıdır. Ama yine de Köprülü, en az meçhul bırakacak hususi usûller bulmaya çalışmakta devam edilmesini ister.

Köprülü, edebiyat tarihinde usûl bölümünde ise H. Taine ve G. Lanson'un edebiyatı, toplumun ruhunu yansıtan tarihi bir belge olarak gördüklerine değinir. Milletın bir devir içindeki ruhunu yansıttığını edebiyat vasıtasıyla yansıttığını düşünen Köprülü'ye göre edebiyat aynı zamanda sosyolojik bir müessesedir. Bu sosyoloji ise kendini estetik bir sosyoloji olarak belli eder (Köprülü, 2007: 24).

Köprülü, burada kendi tarihimize bir öz eleştiride bulunarak Türk edebiyat tarihinin toplumun ruhunu yansıtmaktan uzak olduğunu bildirir. “Bugün Sinan Paşa'nın bir sayfasında, Necati'nin bir kasidesinde o asrın Türk-İslam medeniyetini göstermek çok müşküldür.” (Köprülü, 2004: 45). Oysa Köprülü; edebî eserleri, tarihî, siyasi ve toplumsal şartları içerisinde görmektedir (Sümer, 2020: 333). Bu bölümde artık Türk edebiyatının gelişim seyrine değinen Köprülü, *Mevlid* yazarı Süleyman Çelebi'den sonra halkın ruhuyla alakadar olmayan saray edebiyatına temayül başladığını ve Türk edebiyatının Acem rengine büründüğünü söyler. Köprülü; daha önceleri (Osman Gazi dönemi) şairlerin, şiirlerini padişah ve vüzeraya beğendirmekten ziyade halka beğendirmeye çalıştıklarını ancak değışen tarihi ve kültürel şartların (Çelebi Mehmet dönemi) etkisiyle ve hayatın daha sanatkâr bir şekil almasıyla saray edebiyatı ile halk edebiyatının ayrılığının kesinleştiğini belirtir (Köprülü, 2004: 48).

Köprülü (2004: 48), öz eleştirilerine devam ederek "Türkler'in fikriyatta taklide meyilli oldukları için bu büyük kavmin 1100 senelik edebiyat tarihinde Taine'nin değindiği gibi bir tefekkür ve tahrir tarzı mevcut olmadığını" ve böyle bir tarihçinin de daha ortaya çıkmadığını söyler. Mr. Gibb'in *Osmanlı Şiir Tarihi* adlı eserini de pek eksik bir tahlilin eksik bir terkibi olarak görür. Bu alandaki eksikliğe dikkat çeken Köprülü, şunu belirtir: "Türkler'in yalnız şiirini değil, bütün fikri ve medeni tezahürlerini asırlar boyunca tam ve vazih bir surette yaşatacak böyle bir eser, yalnız milli değil; aynı zamanda beşeri ve ilmi bir abide sayılacaktır." (Köprülü, 2004: 49).

Köprülü, tarih ve edebiyat tarihi arasında usûl bakımından farklar bölümünde her iki alanın da mevzu bakımından farklarına değinir. Tarihin; vesikalar, fermanlar, teşrifat defterleri gibi yazılı vesikalara bağlı olduklarını ve şimdiyle bağı olmayan cansız nesnelere olduğunu söylerken edebi eserlerin geçmiş ve şimdiyle bağı koparmayarak etkisini sürdürdüğünü söyler. Örnek olarak Bâkî ve Ahmet Paşa'nın *Divân*'ının etkisini ve varlığını hâlâ devam ettirdiğini belirtir.

Köprülü'ye (2004: 33) göre tarihçi, bazı belgeler vasıtasıyla maziye yeniden canlandırmaya çalışırken edebiyat tarihinin konusu geçmiş olmasına rağmen aynı zamanda şimdiki zamandır. Nitekim Kanunî'nin Zigetvar seferi tarihte geçmiş bir olay olarak anılırken Bâkî'nin mersiyeleri güncelliğini korur. Ayrıca edebiyat eserinin tarihin karanlık noktalarına da ışık tuttuğu bilinen bir gerçektir. Nitekim Köprülü'ye göre Lale Devri'ni yansıtan ciltler dolusu Raşit Tarihi, Nedim'in en küçük bir gazeli kadar o dönemi gösteremez (Akt.: Sümer, 2020: 340).

Köprülü; Lanson'un çok eski edebî eserlerin ilk günkü gibi şimdi de okunduğunda aynı tesiri verebilir, cümlesini eleştirerek bir edebiyat tarihçisinin objektifliğini muhafaza etmesi gerektiğini söyler. Edebi eserin hisse hitap ve duyguları galeyana getirmesinin yanında onun haddizatında hem şekli hem de mana itibarıyla bir sanat eseri sayılmasını ister (Köprülü, 2004: 50).

Edebi eserlerin tefrik ve tarifine gelindiğinde bazı usûl problemleri ile karşılaşıldığını söyleyen Köprülü, ilk müşkülün edebiyat tarihçisinin edebi esere öznelliğini karıştırarak bu tefrik ve tarifi etkileyeceğini belirtir. "Edebi zevkin değişip ihtisaslaşarak muhtelif sınıflar ve edebiyatlar (saray ve halk edebiyatı) vücuda getirdiğini" söyleyen Köprülü (2004: 52); G. Lanson'u "daima yüksek sınıfa has olan yüksek ve hakiki edebiyatın birinci ve ikinci derecedeki mümessillerini bahis mevzuu ediyor." cümleleriyle bu noktada da eleştirir ve ikinci usûl

müşkülünün bu olduğunu söyler (Köprülü, 2004: 52). Emile Faguet'e (1847-1916) göre H. Taine de bu yanlışa düşer. Köprülü'ye göre bir devrin cemiyetinin düşünce gelişimine ayna olan eserleri yani klasikleri göz önüne almak gereklidir. Kısacası edebiyat araştırmacısı, milli dehânın mümessillerini izah ve tahlile çalışmalıdır. Ancak edebiyat tarihçisi burada fertleri, zümrelerin temsilcisi sıfatının haricinde başka bir sıfatla öznelliğe kapılarak ele alırsa üçüncü müşkül ortaya çıkar. "Bir sanatkârın asıl şahsiyetini tayin için kendisinde uzayıp giden maziye ve üzerine tesir eden hali anlamamız lazım. Fakat bu da kifayet etmez." diyen Köprülü (2004: 54); ferdi mükemmelliğe ulaşan sanatkârı, sebep-sonuç bağlamında bir silsileye koyarak çözümleme işini de dördüncü usûl müşkülü olarak görür.

İlmi fikrin, ihtiyatla ilerlemesini isteyen Köprülü; edebi zevk gibi akıcı ve değişken bir unsurun müdahalesinin ve şahsi teessür ve tereddütlerin tesirinin edebiyat tarihçisi için zor bir durum olduğunu belirtir (Köprülü, 2004: 55). Edebiyat tarihçisi için yegâne ilmi yolun devamlı olarak gözlem ve araştırma yapmak ve hatalara maruz kalacağı ön yargısıyla uyanık davranmak olduğunu bildirir. Bu noktada edebiyat tarihçisine bazı tavsiyelerde bulunur: Araştırmalarımızda ön yargılı olan konulardan ziyade cevap bulabileceğimiz araştırmalara yönelmek. Konu hakkında elde edilen kesin bilgileri aynı yöntemle toplayıp hazırlamak. Kendi keşiflerimize derin ve vicdani noktalarda müracaat etmek. Kişisel tecrübelerimizi başkalarıyla da kıyaslamak. Eserlerdeki manevi tesiri tefrik, tayin, teftiş ve tahdit etmek.

Köprülü, H. Taine'nin ırk, muhit ve an ve Brunetire'nin tekâmül nazariyesini yetersiz bularak bunlara ek olarak tarihi sosyolojik bağın da kurulmasını istemektedir. Böylelikle Mehmet Sümer'e (2020: 333) göre Köprülü, biraz da kullandığı metodun gereği olarak edebî metinlerde Türk milletinin tarih içindeki değişimini arar. Köprülü'nün edebiyat tarihçiliğinde ulus-devlet kurulmadan çok önce onun söylemini içselleştiren anlayışların mevcut olduğu barizdir (Gündoğdu ve Kurt, 2023: 11). Özellikle Köprülü'nün "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl" makalesi, Batı'dan da içselleştirerek yerli bir metodoloji kurduğunun ipuçlarını verir. Bu makalede Köprülü'nün edebiyat tarihini medeniyet tarihinin bir parçası olarak ele alarak onu sistemleştirdiği görülür.

Türk edebiyatının başlıca kaynakları bölümünde Köprülü, genel bir kaynak taharri ve tarama usûlünü söyledikten sonra bizdeki durumun kaynak eksikliğinin an'anelere rağbetten kaynaklandığını söyler. Bundan dolayı Türk edebiyat tarihinin küllî bir taharriden mahrum olduğunu belirtir. Ama yinede de Türk edebiyat tarihinin kaynaklarını Alman, Rus, İngiliz, Fransız, Macar Türkologlarının yaptığı çalışmalara binaen Batılı kaynaklar ve kendi özümüzün sahip olduğu Doğulu kaynaklar olmak üzere ikiye ayıran Köprülü, bu meyanda edebiyatımızda

Mehmet Fuad Köprülü'nün "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl" Makalesi Bağlamında Edebiyat Tarihçilerine Tavsiyeleri

köşe taşı olan eserleri sayar. Bu kaynaklara ulaşmada edebiyat tarihçisi doğrudan doğruya esere müracaat etmelidir. Ancak matbu' olmayan eserlerde önce kendi kütüphanelerimizin fihristlerine daha sonra Avrupa'daki kütüphanelere müracaat edilmelidir. Köprülü, burada da öz eleştiride bulunarak kütüphanelerdeki fihristlerin çok fena ve yanlış bir surette tertip edildiğini belirtir. Mesela Bayezid Umumi Kütüphanesi'nde Sinan Paşa'nın *Tezkiretü'l-Evliya'sı* Tezerruat namıyla durmaktadır. Bunun gibi yanlışlar çoktur.

Edebi metinlerin tarifinde göz önünde tutulacak esaslar bölümünde ise Köprülü; bir edebiyat tarihçisinin uyması gereken hem müspet hem de etik kuralları 8 maddede toplamaktadır. Köprülü'nin edebiyat tarihinde usûl, yöntem ve teknikler bakımından bir ekol olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim Ömer Faruk Akün (2006: 297) Köprülü'den önce de edebiyat tarihinin var olduğunu ve çalışmaların da olduğunu belirtir ama "gerçek mânâda edebiyat tarihi Fuad Köprülü'nün çalışmasıyla" gelmektedir. Selm Sırrı Kuru'ya göre (2023: 25) Köprülü'nün bu makale ile en önemli derdinin bir edebiyat tarihçisinin yaklaşımında yer alması gerektiğini düşündüğü öznelliğe bilim çerçevesinde nesnel bir tanım sağlama çabası olduğunu belirtir.

Köprülü'nün bu 8 maddesinden bir edebiyat tarihçisi 14 kural çıkarabilir. Her şeyden önce Köprülü, kendi ifadesiyle bir edebiyat tarihçisinin önceliğini kendi şahsında şöyle özetler: "Tarihi realiteyi ararken her şeyden evvel ilmi bir hakikatin hizmetkârı olduğumu unutmam." (Köprülü, 2004: 21). Aşağıda çağdaş bir metotla Köprülü ekolünün esaslarının nasıl oluştuğunu ve bir edebi eseri incelerken edebiyat tarihçisinin nelere dikkat etmesi gerektiğini gösteren ve araştırmalara ışık tutan maddeler sıralanmaktadır:

- Araştırmalarda bazı eserler, bir başkasına ait olabilir. Eser-yazar eşleştirmesi kesinleştirilmelidir. Örneğin araştırmalarda Şeyhî namıyla bir şairin gazeline rastlandığında tarihteki hangi Şeyhî olduğu bilinmelidir. Çünkü tarihte dört tane Şeyhî mevcuttur.
- Matbû eserlerin bazı eksik tarafları el yazmaları ile tamamlandıktan sonra karşılaştırılarak sağlanması yapılmalıdır.
- Metnin tarihinin ve yazıldığı yerin açık olması ve bilinmesi, araştırmacıya tarihi ve sosyolojik ipuçları verir.
- Kelimelerin kavramsal anlamlarının devrin düşünce dünyasıyla uyumlu olup olmadığı bilinmelidir.
- Araştırmacının fitri meziyetleri ve yetenekleri, bazı gizli noktaları aydınlatılabilir. Bunun için araştırmacının feraset sahibi olması gereklidir.

- Eser oluşturulurken yazarın bu eseri hangi ruh haliyle ve hangi şartlar altında yazdığı bilinmelidir. Kısacası eserin alt yapısı ve yazarın bilinçaltı araştırılmalıdır.
- Eserin, kendi devrinde ne derece rağbet gördüğü ve etki alanı bilinmelidir.
- Herhangi bir devrin zevk ve yönelimlerini bilmek için orta derecedeki eserlere de müracaat edilebilir.
- Edebiyat-toplum ilişkisini inceleyen araştırmalarda sabırlı ve dikkatli davranılmalıdır.
- Araştırmada hata payı da dikkate alınarak tedbirli ve basiretli davranılmalıdır. Burada Köprülü, kendi edebiyat tarihimize de öz eleştiride bulunarak şimdiye kadarki araştırmaların eksik kaynaklardan ve kulaktan dolma bilgilerden vücuda gelme ihtimalini de göz önünde bulundurur.
- Aynı konu hakkındaki kaynakların tutarlılığı irdelenmelidir.
- Sağlam kaynaklara itibar edilmelidir.
- Araştırmalarda kibirden sakınarak tek bir kaynağa bağlı kalınmamalıdır.
- Bir olayın tek sebebine bağlı kalmaktan ziyade diğer sebeplerin olabileceğini de göz önünde bulundurup alternatif fikirlere açık olunmalıdır.
- Araştırmalarda uç noktalardan örnekler vermek, araştırmacının sıhhatindeki dengeyi bozabilir. Mesela devrin yönelimlerini göstermesi bakımından Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ı yerine Sururî, Avnî, Esrar Dede gibi mutavassıt şahsiyetleri ve eserleri seçilmelidir. Çünkü o devri daha iyi yansıtmaktadır.

Köprülü; bu bölümde şaheserleri, münferit bir şahika gibi telakki olunan eserler diye tanımladıktan sonra öz değerlendirmede bulunarak edebiyatımızdaki şaheserlerin kendi zamanlarında anlaşılmayıp uzun bir bekleme devresinden sonra takdire şayan olduğunu belirtir. Bunun da nedenleri arasında matbaanın yokluğu ve yayılma sürecinin uzunluğu vs. sayılmaktadır.

Köprülü'nün bu tavsiyelerin yanında edebiyat tarihçilerinin misyonuna yönelik önemli bir tespit de bulunur. Köprülü'nün bu cümleleri; Köprülü'nün edebiyat tarihçilerine bir vasiyeti gibi algılanabilir.

“Edebiyat tarihine hevesli her Türk genci, henüz inşa malzemesinden hiçbiri hazır olamayan bu büyük ve milli âbide için, izah edilen usûller dairesinde hiç olmazsa birer taş getirmeye çalışmalıdır.... Türk edebiyatı tarihçisi için bundan daha asil ve mukaddes bir hedef nasıl tasavvur olunabilir.” (Köprülü, 2004: 76)

Şaban Sağlık da (2023: 53-54) bu makale üzerine yaptığı tahlilinde Köprülü'nün metnin sağlamlığı, tamlığı, sözlüğü, konusu, içerik ve üslubu, hikâyesi, anlaşılabilirliği ve etkileme düzeyi üzerine kafa yordüğünü ve bir edebiyat tarihçisinin tüm bunları göz önünde bulundurarak metni önce tahlil daha sonra terkip (analiz-sentez) yapması gerektiğini vurgular.

Sonuç

Batı bilim metodolojisini bilmesinin yanında ona eleştiriler getirerek kendine özgü bir edebiyat tarihi metodolojisi oluşturan Mehmet Fuad Köprülü, diğer çalışmalarının da bu sahaya katkısıyla Türkoloji'nin kurucusu olur. Mehmet Fuad Köprülü; bu makalesi ile bilgi, belge, toplum ve tarih kavramları muvacehesinde bir edebiyat tarihçisinin meseleye nasıl yaklaşması gerektiğini ayrıntı ve örnekler ile açıklayarak edebiyat bilimindeki önemli unsura da açıklık getirir. Mehmet Fuad Köprülü'nün kendi döneminde tarih ve edebiyata yönelik derinlikli çalışmaları dile getirmesi ve ele alması, Türkoloji çalışma alanının da Batılı oryantalistlerin hegemonyasından kurtulmasını sağlar.

Yukarıda arz edilen maddeler, her edebiyat araştırmacısının dikkate alması gereken ve Türk edebiyat tarihinde usûlün nasıl tesis edilmesi gerektiğini öğreten maddelerdir. Bu maddelerin özetini ise Köprülü, iki metotla özetler: Tahlil ve Terkip.

Kaynaklar

Akün, Ö.F.(2003). "Mehmed Fuad Köprülü". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-fuad-koprulu>. Erişim Tarihi: 04.01.2024.

Akün, Ö. F. (2006). Edebiyat tarihi bir milletin tarihidir. (Knş: Mehmet Nuri Yardım). *Dersimiz Edebiyat*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Dervişoğlu, F. M. (2015). Türkiye'de akademik tarihçilik ve milli tarih ekolü kurucusu ilim adamı: Mehmed Fuad Köprülü (1890-1966). *International Journal of Social Science*. 5 (35), 55-67

Fındıkoğlu, Z. F. (1968). Türk sosyoloji tarihinde Prof. M. Fuad Köprülü'nün yeri ve hizmetleri. *İktisat Fakültesi Mecmuası*. 25(4), 129-139.

Gündoğdu, S. ve Kurt, K. (2023). Sunuş. S. Gündoğdu, K. Kurt (Ed.). *Usûlden yönteme: Mehmet Fuad Köprülü'nün edebiyat tarihçiliği* kitabı içinde (7-16). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.

Köprülü, M.F. (2004). *Edebiyat araştırmaları I*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Köprülü, M. F. (2007). *Bugünkü edebiyat*. (Hzl. Mehmet Akif Çeçen, Ahmet Balcı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Kuru, S.S. (2023). Edebiyatı dizgeye getirmek: Köprülü'nün ilk darbesi olarak "Türk edebiyatı tarihinde usûl. S. Gündoğdu, K. Kurt (Ed.). *Usûlden yönteme: Mehmet Fuad Köprülü'nün edebiyat tarihçiliği* kitabı içinde (17-29). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.

Küçüktepe, F. (2018). *Mehmet Fuat Köprülü'nün Demokrat Parti'den kopuşu ve sonraki siyasi hayatı* (Yüksek Lisans Tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı, İstanbul.

Tanpınar, A. H. (2002). *Mücevherlerin sırrı: derlenmemiş yazılar, anket ve röportajlar*. (Hzl. İlyas Dirin, Turgay Anar, Şaban Özdemir). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Uçman, A. (1992). "Bilgi Mecmuası". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bilgi-mecmuasi>. Erişim Tarihi: 04.01.2024.

Sağlık, Ş. (2023). Köprülü'nün "usûl" makalesi bağlamında "belirlenmiş anlam kodlarını tartışmaya açmak" ve Türkiye'de edebiyat bilimi. S. Gündoğdu, K. Kurt (Ed.). *Usûlden yöneme: Mehmet Fuad Köprülü'nün edebiyat tarihçiliği* kitabı içinde (31-62). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.

Sümer, M. (2020). Tanpınar'ın on dokuzuncu asır türk edebiyatı tarihi ile Köprülü'nün Türk edebiyatı tarihi üzerine metodolojik bir karşılaştırma. *Türk Kültürü İncelemeleri*. (44), 333–356.